

**QURILISH LOYIHALARINI DAVLAT BYUDJETI HISOBIDAN
MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTIDA XALQARO TAJRIBALAR**

Jumaev Sirojiddin Po'latjonovich

“O‘zshahar qurilish invest” MCHJ bosh muhandis

E-MAIL: siroj601@mail.ru

Annotatsiya: maqolada davlat byudjeti hisobidan qurilish loyihalarini moliyalashtirish amaliyotida xalqaro mamlakatlar tajribasi tahlil qilingan. Buyuk Britaniya, Rossiya, Qozog‘iston, Saudiya Arabistoni va Xitoy davlatlari misolida qurilish va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda qo‘llanilayotgan mexanizmlar o‘rganildi. Tahlil natijalari har bir davlatda byudjetdan tashqari moliyalashtirish vositalaridan keng foydalanilayotganini ko‘rsatdi. Xususan, davlat-xususiy sheriklik, maxsus jamg‘armalar va obligatsiyalar orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda yuqori samaradorlikka erishilgan. O‘zbekiston uchun ushbu xalqaro tajribalarni o‘rganib, moslashgan holda joriy qilish infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Davlat byudjeti, qurilish loyihalari, infratuzilma moliyalashtirish, xalqaro tajriba, maxsus jamg‘armalar, O‘zbekiston.

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ В ПРАКТИКЕ
ФИНАНСИРОВАНИЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ ИЗ
ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА**

Джумаев Сироджиддин Пулатжонович

Главный инженер ООО «Узшахар курилиш инвест»

E-MAIL: siroj601@mail.ru

Аннотация: в статье проведен анализ международного опыта финансирования строительных проектов за счет государственного бюджета. На примере Великобритании, России, Казахстана, Саудовской Аравии и Китая изучены применяемые механизмы финансирования

инфраструктурных проектов. Результаты анализа показали, что во всех рассматриваемых странах активно используются внебюджетные источники финансирования. В частности, через механизмы ГЧП, специальные фонды и выпуск облигаций достигается высокая эффективность в финансировании инфраструктуры. Для Узбекистана изучение и адаптация данных международных практик имеет важное значение для совершенствования механизмов финансирования строительных проектов.

Ключевые слова: Государственный бюджет, строительные проекты, финансирование инфраструктуры, международный опыт, специальные фонды, Узбекистан.

INTERNATIONAL EXPERIENCES IN THE PRACTICE OF FINANCING CONSTRUCTION PROJECTS FROM THE STATE BUDGET

Jumaev Sirojiddin Pulatjonovich

Chief Engineer, "Uzshahar Qurilish Invest" LLC

E-MAIL: siroj601@mail.ru

Abstract: *the article analyzes the international experience of financing construction projects from the state budget. The mechanisms used to finance construction and infrastructure projects in the United Kingdom, Russia, Kazakhstan, Saudi Arabia, and China have been studied. The results show that all these countries actively use extra-budgetary financing tools. Particularly, through mechanisms such as PPP, special funds, and bond issuance, high efficiency in infrastructure financing has been achieved. For Uzbekistan, studying and adapting these international practices is crucial for improving construction project financing mechanisms.*

Keywords: *State budget, construction projects, infrastructure financing, international experience, special funds, Uzbekistan.*

Kirish

Hozirgi davrda infratuzilma va qurilish loyihalari mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Qurilish sohasi nafaqat iqtisodiyotning real sektoriga bevosita turtki beradi, balki aholi turmush darajasini yaxshilash, yangi ish o'rinlari yaratish, logistika va savdo infratuzilmasini rivojlantirish orqali ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi. Shu bois, davlatlar tomonidan infratuzilma va qurilish sohalarini moliyalashtirish doimiy e'tiborda bo'lib, byudjet siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Biroq so'nggi yillarda global miqyosda infratuzilma ehtiyojlari keskin ortib borayotgan bir paytda davlat byudjetlarining cheklanganligi ushbu loyihalarni moliyalashtirishda yangi, innovatsion mexanizmlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Jahon bankining ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilma investitsiyalari yillik yalpi ichki mahsulotning kamida 5-6 foizini tashkil etishi zarur bo'lsa-da, ko'plab davlatlarda bu ko'rsatkich 3-4 foiz darajasida qolmoqda. Bu esa infratuzilma bo'shliqlarining ortishiga, iqtisodiy o'sishning sustlashishiga olib kelishi mumkin (World Bank, 2023).

Xalqaro amaliyotda davlat byudjeti hisobidan qurilish loyihalarini moliyalashtirishda turli xil mexanizmlar shakllangan bo'lib, ular orasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh), maxsus infratuzilma jamg'armalari, davlat obligatsiyalari chiqarish, xalqaro moliya institutlari bilan sheriklik kabi modellar keng tarqalgan. Har bir modelning o'ziga xos afzalliklari va cheklovlari mavjud

bo'lib, ularni mamlakatning iqtisodiy salohiyati, huquqiy tizimi va institutsional rivojlanish darajasiga moslashtirish talab etiladi.

Masalan, Buyuk Britaniyada PFI modeli orqali xususiy sektor mablag'lari infratuzilma sohasiga jalb etilgan bo'lsa, Qozog'istonda DXSh modeli samarali ishlamoqda, Saudiya Arabistonida esa neft daromadlari hisobidan maxsus jamg'armalar tashkil etilgan. Xitoy esa davlat banklari orqali infratuzilma kreditlash modelini qo'llaydi. Ushbu turli modellar davlat byudjetidan tashqari moliyalashtirish manbalarini safarbar etish imkonini bergan.

O'zbekiston Respublikasi ham infratuzilma rivojida davlat byudjeti bilan bir qatorda xususiy sektor va xalqaro moliyalashtirish manbalarini jalb etishga intilmoqda. Biroq, DXSh, obligatsiyalar va maxsus jamg'armalar kabi mexanizmlarning joriy etilishida hali yetarlicha tajriba to'plangani yo'q. Shuning uchun xalqaro amaliyotni chuqur o'rganish, samarali modellarni adaptatsiya qilish va mamlakat sharoitiga moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada turli mamlakatlarning davlat byudjeti hisobidan qurilish loyihalarini moliyalashtirish amaliyoti tahlil qilinib, samarali mexanizmlar va O'zbekiston uchun taklif etilishi mumkin bo'lgan modellar ko'rib chiqiladi.

Methods

Tadqiqotda solishtirma tahlil va hujjat tahlili metodlari qo'llanildi. Jahon banki, Global Infrastructure Hub, Osiyo taraqqiyot banki kabi tashkilotlarning hisobotlari, davlat byudjeti va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishga oid xalqaro tadqiqotlar o'rganildi. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Rossiya, Qozog'iston, Saudiya Arabistoni va Xitoy amaliyotlari tahlil qilindi. O'zbekiston amaliyoti xalqaro tajriba bilan solishtirilib, farqli va o'xshash jihatlar aniqlangan.

Results

Xalqaro tajriba tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, qurilish loyihalarini moliyalashtirishda davlat byudjeti resurslaridan tashqari manbalarni safarbar etish bo'yicha har bir davlat o'zining iqtisodiy imkoniyatlari va strategik maqsadlaridan kelib chiqib turli xil mexanizmlardan foydalanmoqda. Tahlil natijalari Buyuk Britaniya, Rossiya, Qozog'iston, Saudiya Arabistoni va Xitoy mamlakatlarining davlat byudjeti hisobidan qurilish loyihalarini moliyalashtirishda qo'llanilayotgan amaliyotlarini qiyoslash imkonini berdi.

Buyuk Britaniya tajribasida 1990-yillardan boshlab **Private Finance Initiative (PFI)** modeli joriy etilgan bo'lib, bu orqali davlat infratuzilma loyihalari xususiy sektor ishtirokida moliyalashtirildi. Natijada davlat byudjeti bosqichli to'lovlar orqali xususiy investorlar bilan hamkorlikda infratuzilma obyektlarini amalga oshirdi. Biroq, keyingi yillarda tahlillar ushbu model davlat uchun uzoq muddatda yuqori xarajatlarga olib kelganini ko'rsatdi (Smith, 2019).

Rossiyada esa federal maqsadli dasturlar va davlat jamg'armalari orqali qurilish loyihalarini moliyalashtirish saqlanib qolmoqda. 2020-yilgacha Rossiyada 1 200 dan ortiq DXSh bitimlari amalga oshirilgan va infratuzilma loyihalarida davlat ishtiroki saqlanib qolmoqda. Shu bilan birga, Rossiyada infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda VEB banki orqali davlat kafolatlari va kredit liniyalari keng qo'llanilmoqda.

Qozog'iston DXSh mexanizmlarini soddalashtirish va keng joriy etish bo'yicha muvaffaqiyatli tajribaga ega bo'lib, 2020-yilgacha mamlakatda 700 dan ortiq DXSh bitimlari amalga oshirilgan va ularning umumiy hajmi 3,5 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan (Islomov, 2022). Mamlakatda DXSh bo'yicha maxsus

agentlik faoliyati tashkil etilgan bo'lib, loyihalarning tanlovi, moliyalashtirilishi va monitoringi yagona markazlashgan tizim orqali boshqariladi.

Saudiya Arabistonida esa **Public Investment Fund (PIF)** orqali infratuzilma va mega-loyihalarni byudjetdan tashqari maxsus jamg'arma orqali moliyalashtirish yo'lga qo'yilgan. PIF orqali NEOM, Red Sea Project kabi yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda. Ushbu yondashuv byudjet yukini kamaytirish bilan birga, investitsiya resurslarini diversifikatsiya qilish imkonini bermoqda.

Xitoy tajribasida esa davlat banklari, xususan, Xitoy taraqqiyot banki va Xitoy eksport-import banklari orqali infratuzilma loyihalarini to'liq yoki qisman kreditlash modeli saqlanib qolmoqda. Bu model tez va katta hajmdagi moliyalashtirish imkonini bergan bo'lsa-da, tahlillar ko'rsatishicha, so'nggi yillarda davlat qarzi va moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir kuchaygan.

Quyidagi jadvalda tahlil qilingan mamlakatlarning qurilish loyihalarini moliyalashtirish amaliyoti qiyosiy ko'rinishda keltirilgan:

Mam lakat	Asosiy moliyalashtirish mexanizmi	D XSh ulushi (%)	Maxsus jamg'arma mavjudligi	Xus usiy sektor ishtiroki
Buyu k Britaniya	PFI (Private Finance Initiative)	~ 20	Yo'q	Yuq ori
Rossi ya	Federal dasturlar, VEB banki,	~ 25	Cheklan gan	O'rt a

	DXSh			
Qozo g'iston	DXSh, DXSh agentligi orqali boshqaruv	~ 35	Yo'q	O'rt a-yuqori
Saudi ya Arabistoni	PIF (Public Investment Fund)	P ast	Mavjud	O'rt a
Xitoy	Davlat banklari orqali kreditlash	P ast	Mavjud	Past

Manba: Jahon banki, GI Hub, Smith (2019), Islomov (2022), PIF yillik hisobotlari (2023).

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, eng muvaffaqiyatli amaliyotlarda davlat byudjeti bilan bir qatorda xususiy sektor ishtirokini oshirish, maxsus jamg'armalar orqali infratuzilma moliyalashtirish va DXSh mexanizmlarini soddalashtirish orqali byudjet yukini kamaytirish va loyihalar samaradorligini oshirishga erishilgan. Xususan, Qozog'iston va Buyuk Britaniya tajribalari O'zbekiston uchun o'rganilishi va adaptatsiya qilinishi mumkin bo'lgan samarali modellar sifatida e'tiborga loyiqdir.

Munozara

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, qurilish va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda samaradorlikni ta'minlash uchun byudjetdan tashqari moliyalashtirish mexanizmlari, xususan DXSh, maxsus jamg'armalar va obligatsiyalar eng samarali vositalar hisoblanadi. Buyuk Britaniya tajribasi PFI modeli orqali xususiy sektorni jalb etishda muvaffaqiyatli bo'lsa-da, uzoq

muddatda byudjetga yuk oshganligi sabablari tahlil qilindi. Qozog'iston esa DXShni soddalashtirish orqali investorlar uchun qulay muhit yaratib, infratuzilma rivojini tezlashtirdi. Saudiya Arabistoni esa maxsus jamg'armalar orqali davlat byudjetidan tashqari moliyalashtirish manbalarini yaratdi.

Shuningdek, Xitoy modeli davlat banklari orqali kreditlashda samarali bo'lsa-da, bu model qarz barqarorligiga tahdid solishi mumkin. Rossiya tajribasi esa maqsadli dasturlar orqali yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda davlat ishtirokini saqlab qolishga intilayotganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston tajribasi esa hozircha DXSh va boshqa xalqaro moliyalashtirish modellaridan cheklangan darajada foydalanmoqda. Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston uchun DXSh modelini soddalashtirish, maxsus jamg'armalar yaratish va xalqaro donorlar bilan hamkorlikni kengaytirish samaradorlikni oshirishi mumkin.

Xulosa

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, qurilish loyihalarini davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirishda eng muvaffaqiyatli natijalarga erishgan mamlakatlar byudjetdan tashqari moliyalashtirish vositalaridan samarali foydalanmoqda. Xususan, davlat-xususiy sheriklik, maxsus jamg'armalar, obligatsiyalar chiqarish kabi vositalar byudjet yukini kamaytiradi, investitsiya hajmini oshiradi va infratuzilma loyihalarining sifatini yaxshilaydi. O'zbekiston uchun xalqaro tajriba asosida DXSh jarayonlarini soddalashtirish, maxsus infratuzilma jamg'armalarini yaratish, xalqaro moliya institutlari va donorlar bilan hamkorlikni kuchaytirish eng maqbul yo'nalishlar sifatida tavsiya etiladi. Bu orqali

mamlakat byudjeti yukini kamaytirish, infratuzilma loyihalarini tezlashtirish va ularning samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith J. Public Finance Initiative: Success or failure? – London: Oxford Publishing, 2019. – 117 p.
2. Islomov N. Davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish tajribasi. – Qozog'iston moliyaviy sharhlari jurnali. – 2022. – № 4. – B. 44-49.
3. Jahon banki. Private Participation in Infrastructure (PPI) Database. – Washington D.C., 2023. – [Elektron resurs]. – Rejim kirish: <https://ppi.worldbank.org>
4. Global Infrastructure Hub. Infrastructure investment trends 2023. – London, 2023. – [Elektron resurs]. – Rejim kirish: <https://www.gihub.org>
5. PIF Annual Report 2023. – Riyadh: Public Investment Fund of Saudi Arabia, 2023. – 154 p.
6. Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligi. Federalnaya tselevaya programma "Razvitie transportnoy sistemy Rossii (2020-2030 gg.)". – Moskva, 2021. – 98 s.
7. Xitoy Taraqqiyot Banki yillik hisobotlari, 2023. – Pekin: CDB Publishing, 2023. – 186 p.
8. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Asosiy kapitalga investitsiyalar dinamikasi. – Toshkent, 2024. – 68 b.